

Állam – egyház – iskola

Nagy Péter Tibor

Az egyházi iskolákkal kapcsolatban két problémakörrel kell a hazai döntéshozóknak szembenézniük. Az egyik a magyar oktatási rendszer általános állapotából következik. Nincsen begyakorlott módja egy több szektorú oktatási rendszer irányításának, a magániskolák törvényességi és szakmai felügyeletének. (E cikkben a nyugati terminológiák többségével egyezően minden nem állami, nem önkormányzati – helyhatósági – iskolát magániskolának tekintünk.)

A másik problémahalmaz abból ered, hogy a magyar parlament elfogadta az egykori egyházi ingatlanok – főként korábbi egyházi iskolák, mai önkormányzati iskolák – sorsának rendezéséről szóló törvényt, amelynek következményeképpen ezek visszakérül(het)nek az egyházakhoz.

Az első felmerülő igazgatási probléma, hogy az új törvény egy olyan egyeztető fórumot teremtett az egyházi igények elbírálására, amely a végső döntést a kormánynak tartja fenn meg nem egyezés esetén. Ez állandó kihívást jelent majd és az igazgatásra politikai nyomást gyakorol. Ráadásul arra ösztönözhet, hogy az éppen hatalmon lévő politikai csoportoknak „rokonszenves” püspökségeknek, egyházi csoportoknak több, másoknak kevesebb támogatást biztosítsanak.

A törvény kizárólag az egyházak legfelső vezetése által megfogalmazott igényektől – és az erről hozott kormányzati döntéstől – teszi függővé, hogy egy-egy iskola az egyháznak átadandó-e, avagy sem. Az átadási processzus során nem nyílik mód arra, hogy a tényleges igényeket a helyi hatóságok megismerjék. Előfordulhat, hogy tényleges új iskolaigényeknek nem tud majd a döntést hozó önkormányzat megfelelni, hiszen átadható iskoláját már átadta – esetleg olyan célra, melyre kisebb igény volt.

Az önkormányzati törvény a (különböző szintű) önkormányzatok köteletségévé teszi, hogy „megfelelő” iskoláztatást biztosítsanak polgáraiknak. A „megfelelő” iskolázást szakmai értelemben egyelőre még csak az 1985-ös törvény elavuló és hamarosan újjal helyettesítendő rendelkezései definiálják. Alkotmányjogi értelemben a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény rendelkezései az irányadók. E szerint nemcsak arra nem kényszeríthető senki, hogy világnézetével ellentétes szellemiségű iskoláztatást nyújtson gyer-

mekének, hanem arra sem, hogy világnézetéről, lelkiismeretéről, meggyőződéséről bármiféle vallomást tegyen.

A helyi önkormányzatoknak számolniuk kell azzal, hogy a szülők vagy a szülők egy csoportja bíróság előtt is felléphet. Érvük az lesz, hogy mivel a település egyetlen általános iskoláját, vagy a város egyetlen középiskoláját valamely felekezetnek adták át, az önkormányzat nem tudja biztosítani számukra az alkotmányjogi értelemben megfelelő iskoláztatást.

Feltehetően bírósági, alkotmánybírósági döntések fogják eldönteni, hogy a világnézeti sérelem kategóriájába sorolható-e, amikor – az iskola tulajdonosának, szellemiségének megváltozása miatt – a szülő arra kényszerül, hogy nagyobb távra szállítsa vagy küldje iskolába gyermekét, netán kevésbé felszerelt iskolát legyen kénytelen választani. Az új szellemiségű iskolát – az adott közösségben látványosan, irataiban maradandó nyomokkal – elhagyó diák és szülő – *ipso facto* (magával a ténnyel) arra van kényszerítve, hogy világnézetéről vallomást tegyen. Hasonló a helyzet, ha a felekezeti iskolákban fakultatívként – ám sokszor határozott elvárással – bevezetett hittanról deklarálja a szülő, hogy „nem választja” azt.

Az oktatáspolitikában 1989 óta konszenzus uralkodik abban, hogy az állami finanszírozásnak szektorsemlegesnek kell lennie. Az állami támogatás nagysága nem lehet függvénye annak, hogy ki tartja fenn az iskolát. Az új helyzet azonban megszünteti a szektorsemlegességet. Hiszen egy ma létesítendő magániskola, egyesületi iskola számára semmilyen forrás nem áll rendelkezésre az elinduláshoz, csak a – gyerekszám szerinti – állami támogatás és a szülők pénze. A vallásfelekezetek viszont ingyen juthatnak egykori iskolaépületeikhez. A törvény azt is lehetővé teszi, hogy a felekezetek hitéleti tevékenységének támogatására kifizetett állami segélyt, vagy az erre a célra átadott vagyont a felekezeti oktatás támogatására fordítsák. Mivel a magyarországi ingatlanárak a magyarországi bérekhez s folyamatos működési költségekhez viszonyítva sokkal magasabbak, mint a tőlünk Nyugatra fekvő országokban, biztosra vehetjük, hogy az iskolaalapításban az esélyegyenlőtlenségek súlyosabbak lesznek, mint a világ más pontjain lennének.

A tanügyigazgatás munkatársainak, a helyi önkormányzatoknak azzal is számolniuk kell, hogy a közoktatási funkciók ellátásakor felmerülő állami normák, igények, követelések és sérelmek, „politikai” ügyként, és nem igazgatási szakkérdésként jelennek majd meg.

Pedig nem kevés szakmai kérdés merül fel. Sok helyütt fenyeget a veszély, hogy az egyházak – mivel ma még aligha tudják feltölteni tanárokkal az intézményeket – nem az állampolgároktól elvárt szinten látják el az oktatást. (Az elvárásokat ugyanis a néhány már működő egyházi elitközépiskola teljesítményei alapján alakította ki a közvélemény.) Valószínűtlen, hogy a legfeljebb átlagos tanári gárdával rendelkező iskolák olyan színvonalat szavatolhassanak, amelyet a régi szerzetesiskolák több száz év alatt, szerves fejlődés eredményeképpen vívtak ki.

Az önkormányzat a vele munkaszerződésben állókkal – az átadott intéz-

mény pedagógusaival – szemben a munkáltatói kötelezettségeket továbbra is gyakorolja. (Felmondási időt garantál, illetve – amíg a munkaszerződés érvényben van – az eredeti feltételeknek megfelelően szavatolja lelkiismereti szabadságukat.)

A modern oktatáspolitikai, szociológiai elemzések a diákok fegyelmezetlenségében a kortárs csoportok normavilágának és az őket körülvevő iskola normavilágának ütközését látják. Ebben a normaütközésben az iskola szakmai felügyeletének valamiképpen állást kell foglalnia. Súlyos kérdés, hogy az iskolák életének mindennapjait hogyan fogja érinteni egy, a laicizálódott és modernizálódott társadalom normavilágától markánsan különböző értékészlet megjelenése az igazgatói és tulajdonosi székben. Hogyan tudják majd feloldani a koedukációval, a miniszoknyával, az osztálytermek dekorációival, az iskolai szexuális felvilágosítással, különösképpen pedig a diákok iskolán kívüli életének autonómiájával kapcsolatban felmerülő feszültségeket?

Várható, hogy tíz éves átadási határidő – sőt a többször meghosszabbítható igénybejelentési határidő – mellett az egyelőre önkormányzati tulajdonban maradó egykori egyházi iskolák nem kívánnak majd hosszú távú stratégiát hirdetni; nem folytathatnak felelősen személyi politikát; nem hirdethetnek meg egy-két évnél hosszabb programokat; nem kapnak majd beruházási pénzeket. Az oktatáspolitikai irányítóinak nemcsak a ténylegesen átadott iskolák pótlása jelent majd nagy feladatot. Fel kell készülniük arra is, hogy hogyan lehet majd menedzselni a bizonytalan állapotba került iskolák ezreit.

Az iskolák működtetésének egész folyamata a tanügyigazgatás, illetve a tanulmányi felügyelet munkatársaira háríthatja az állam és az egyház összefonódásából származó nehézségek sorozatát. Mivel az egyház hitéleti tevékenységébe, a papok kinevezésébe való beleszólásról már az előző kormány lemondott és ezt alkotmányjogi garanciákkal meg is erősítették, viszont az egyház tevékenységének befolyásolása bizonyos politikai csoportoknak természetes érdeke, ezért várható, hogy a nyomást ott fogják kifejteni, ahol az állam pénzügyi támogatásától az egyházi tevékenység léte függ.

Nem az 1948 utáni erőszakos ideológiai beavatkozás, de nem is a hosszabb távú laicizálódás eredménye az, hogy a hívő társadalom nem akarja, nem tudja eltartani a felekezeti iskolarendszert. Ez már 1945 előtt is így volt, amikor a felekezeti iskolák meghatározó hányadánál a költségek több mint felét az állam fizette. Ezáltal a tanügyigazgatás ugyanolyan jogokhoz jutott az egyházi iskolák tanáraival szemben, mint az állami alkalmazottakkal szemben. (Az már másik tanulmány tárgya lenne, vajon miért akarják egyes körök ezt a két világháború közötti durva kiszolgáltatottságot, az egyházi tekintély politikai szolgálatba állítását úgy feltüntetni, mint ami az egyházaknak kedvező állapot.)

Az egyházi ingatlanokról szóló törvényjavaslat, illetve az egyházi iskolák újraindulásával kapcsolatos legfelső szintű politikai preferenciák elemzéséből mindenekelőtt azt a következtetést kell levonnunk, hogy a magyar oktatás-

politikában, a helyi „oktatáspolitiká-csinálásban” új módszerek és új nyelv elsajátítására van szükség. Ellenkező esetben könnyen tanúi lehetünk annak, hogy a mai konfliktusokban nem az igazgatási racionalitásnak és piacelvű viselkedésnek, hanem az ideológiai jártasságnak és a redisztribúciós alkukban való gyakorlottságnak lesz meghatározó szerepe.